

eL-VİKÂYE, FIKHU'L-KEYDÂNÎ VE eL-MUKADDİME ADLI ESERLERİN KARŞILAŞTIRILMASI: NAMAZ ÖRNEĞİ*

Abdylmejit SAHETMAMMEDOV**

Prof. Dr. Recep CİCİ***

Özet: Hanefî fikhinin VIII. ve IX. yüzyıl fakihlerinden Burhânüşşeria el-Mahbûbî, Lutfullah el-Keydânî ve Kutbuddin İznîkî, Mâverâünnehir ve Anadolu coğrafyasında yetişmiş meşhur âlimlerdendir. Bu âlimlerin İslâm hukukunun önemli alt dallarından biri olan ilmihale dair telif ettikleri eserler, sadece kendi devirlerinde değil, sonraki dönemlerde de özellikle fakihler nezdinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu çalışmada, mezkûr fikhçilerin hayatları ve fikha/ilmihale dair *el-Vikâye*, *Fikhu'l-Keydânî* ve *el-Mukaddime* isimli eserlerinin şekil ve muhteva özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: el-Vikâye, el-Mukaddime, Fikhu'l-Keydânî, Sadruşşeria, Lutfullah el-Keydânî, Kutbuddin İznîkî.

A Comparison of al-Wikaya, Fiqhu'l-Kaidani and al-Muqaddima: The Case of Prayer (Salaat)

Abstract: Burhanush-Shararia al-Mahbubi, Lufullah al-Kaidani and Qudbuddin Izniki who were raised and lived in VIII and IX centuries in Transoxiana and Anatolia are famous scholars of Hanafi Jurisprudence (fiqh). Works of these scholars that focus on Islamic Law issues are accepted among classical books of Hanafi Jurisprudence School. This article studies the works of the aforementioned canonists (faqih) named al-Wiqaya, Fiqhu'l-Kaidani and al-Muqaddima in terms of their contents and formation characteristics.

Keywords: al-Wiqaya, al-Muqaddima, Fiqhu'l-Kaidani, Sadrush-Sharia, Lufullah al-Kaidani, Qudbuddin Izniki.

GİRİŞ

Hız. Peygamber'le başlayan fıkıh geleneği, yaklaşık hicrî II. asırda mezheplerin kurulmasından sonra bilimsel bir disiplin haline gelmiştir. Bu çerçevede Hanefî mezhebinde *ez-Zâhirurrivâye* gibi ilk eserler ortaya çıkmıştır. Hicrî III-IV. asırlarda ise Hanefî mezhebinin klasik kitapları arasında yer alan *et-Tahâvî'nin* (ö. 321/933) *el-Muhtasar'ı*, Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî'nin (ö. 334/945) *el-Kâfî'si* ve

* Bu makale, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Bilim Dalı'nda 2011 yılında tamamlanan aynı başlıklı yüksek lisans tezine dayanarak hazırlanmıştır.

** Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, mejit2008@hotmail.com

*** Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Öğretim Üyesi, cicirecep@hotmail.com

el-Kerhî'nin (ö. 340/952) *el-Muhtasar*'ı gibi metinler kaleme alınmıştır. Hicrî VII. asra gelindiğinde ise şerh, hâşiye, ta'lik ve reddiyye türünde eserler telif edilmiştir. Bu eserler farklı coğrafyalarda insanların dini bilgileri kolay anlayıp yaşamalarında etkili olmuştur.

Mâverâünnehir ve Horasan'da meşhur olan Burhânüşşeriâ'nın (VII-VIII/XIII-XIV) *el-Vikâye*'si ve Lütfullah el-Keydânî'nin (ö.750/1349) *Fıkhu'l-Keydânî*'si bu bölgelerde çok tutulmuş ve medreselerde fıkıh ilmine giriş mahiyetinde okutulmuştur. Bu kapsamda Osmanlı medreselerinin ilk müderrislerinden Kutbuddin İznikî'nin (ö. 821/1418)¹ ilk Türkçe ilmihal olma niteliği taşıyan *el-Mukaddime* adlı eseri önem arz etmektedir. Yukarıda işaret edildiği gibi adı geçen eserler sadece medreselerde okutulmamış halkın dini hayatına da ışık tutmuştur. Bir başka ifade ile bu coğrafyalarda fikhî meselelerle karşılaşıldığında ilk önce mezkûr eserlere müracaat edilmiş ve bunlardaki hükümlerle fetva verilmiştir.

Bu çalışmada Burhânüşşeriâ, Keydânî ve İznikî'nin hayatları ve fıkha dair eserlerinin namaz bölümleri ele alınmış ve eserlerin muhteva, şekil, tasnif, dil, üslup, cümle ile metin yapısı, meselenin vazedilmesi ve konuları tarif etmesi gibi hususlar üç eser mukayese edilerek incelenmiştir.

I. MÜELLİFLERİN HAYATI VE FIKHA DAİR ESERLERİ

A. Burhânüşşeriâ el-Mahbûbî ve *el-Vikâye* İsimli Eseri

Hanefî fâkihlerinden Burhânüşşeriâ'nın asıl adı Mahmûd b. Ahmed b. Ubeydullah b. İbrâhîm b. Ahmed el-Mahbûbî el-Buhârî'dir.² Nisbesinden de anlaşılacağı üzere Buhara'nın çok etkili olmuş Sadr³ ailelerinden Buharalı Mahbûbîlere mensuptur. Yine kendisi gibi fakih olan, Tâcüşşeriâ Ömer b. Sadruşşeriâ el-Evvel'in kardeşi ve Sadruşşeriâ es-Sânî'nin dedesidir. Kaynaklarda genellikle kardeşi Ömer ile karıştırılmıştır.⁴

1 Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, Ebru Matbaacılık, Bursa 2009, III, 60.

2 Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hâci Halife, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, Dâru İhyâi't-turâsi'l Arabî, Beyrut 1943, II, 2020; Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdulhayy el-Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, Dâru'l-Marife, Beyrut, s. 207; Takiyuddîn b. Abdilkadir et-Temimî ed-Dârî el-Gazzî el-Misrî, *et-Tabakâtus-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, Dâru'r-Rifâî, Kahire 1410/1989, IV, 429; Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, T.D.V., Yay., Ankara 1990, s. 77.

3 **Sadr**: Şehrin siyasi ve hukukî bürokrasisinin başı demektir. Bkz. Bedir, Murteza, "Tâcüşşeriâ", *DİA*, İstanbul 2011, XXXVIII, 360. Ayrıca bu konuda bilgi için bkz. Atan, Ömer Faruk, *Burhânüşşeriâ'nın Vikâyetü'r-rivâye fî mesâil'l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), Bursa 2015; Orazov, Orazsahat, *Burhânüşşeriâ ve Vikâye Adlı Eseri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa 2001.

4 Atan, *age.*, s. 12-13.

Mahmûd b. Sadruşşerîa daha çok “Burhânüşşerîa” lakabıyla bilinmesine rağmen *el-Vikâye* yazmalarının bir kısmında ve bazı biyografi kaynaklarında kendisinden Tâcüşşerîa lakabıyla söz edilmiştir.⁵ Babası ve kardeşinin neseplerine bakarak Burhânüşşerîa'nın Buhara'da⁶ doğduğu söylenebilir. Zira “el-Mahbûbî” sülalesine mensup diğer fertlerin kabirleri de Buhara'da, Şerâbât'da bulunmaktadır.⁷

Genç yaşta tahsile başladığı düşünüldüğünde, hayatının geri kalan kısmını da bu yolda harcadığını tahmin etmek zor değildir. Bu konuda elimizde açık bir bilgi bulunmasa bile kendisine ait olan *el-Vikâye*'nin mukaddimesinde yer verdiği, ilmin önemine dair bilgilerden, hayatı boyunca üstlenmiş olduğu görevlerden ve telif ettiği eserlerden bu husus anlaşılabilir.⁸

Hicrî VII. asırda yaşamış olan Burhânüşşerîa'nın kesin olarak hangi tarihte vefat ettiği açık değildir. Moğollar tarafından Buhara'nın işgal edilmesinden sonra Kirman'a hicret etmiş ve Kutbiye-Sultâniyye medresesinde kardeşi Tâcüşşerîa ile vefatına kadar müdderislik yapmıştır.⁹ Kâtip Çelebi *el-Hidâye* şârihleri arasında zikrettiği Tâcüşşerîa'nın 672/1274 vefat etmiş olduğunu ifade etmiştir.¹⁰ Bundan yola çıkılarak Burhânüşşerîa'nın vefatıyla ilgili bir iddia da bulunmak zor ise de tahmini olarak bir fikir sahibi olmamıza yardımcı olacaktır.

Burhânüşşerîa'nın, torunu Sadruşşerîa es-Sânî için *el-Hidâye*'den yaptığı *Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilî'l-Hidâye* Hanefî mezhebinde “Mütün-i erbaa” diye bilinen dört muteber kitaptan biridir. Diğerleri de Ebû'l-Fadl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd b. Mahmud el-Mevsîli el-Bağdâdî'nin (ö.599-683/1203-1284)¹¹ *el-Muhtâr*'i, Ebû'l-Berekât Hâfizuddîn Abdullah b. Mahmud en-Nesefî'nin *Kenzü'd-dekâik*'i (ö.710/1310)¹² ve Muzafferuddîn Ahmed b. Ali b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî'nin (ö. 694/1295) *Mecmau'l-bahreyn*'idir.¹³

5 Bûrhânüşşerîa, Mahmûd b. Ahmed b. Ubeydullah, *Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilî'l-Hidâye*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1505, vr. 1a.

6 Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, Tahran 1946, I, 95,787.

7 Leknevî, *age.*, s. 110.

8 Burhânüşşerîa, *age.*, İstanbul Müftülük Ktp., nr. 300, vr. 1a.

9 Bedir, “Tâcüşşerîa”, *DİA*, İstanbul, XXXIX, 361.

10 Çelebi, *age.*, II, 2033.

11 Özel, *age.*, s. 70.

12 Özel, *age.*, s. 74.

13 Özel, *age.*, s. 80.

B. Lütfullah en-Neseî el-Keydânî ve *Fıkhü'l-Keydânî* İsimli Eseri

Milâdî XIII. yüzyılın sonu, XIV. (750/1349) yüzyılın ilk yarısında Maveraünnehir'de yaşamış Hanefî fakihlerindendir. Günümüze kadar ulaşmış tek eseri *Fıkhü'l-Keydânî*'dir.¹⁴ Kaynaklarda Keydânî'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Sadece müellifin yaşadığı dönem ve *Fıkhü'l-Keydânî* adlı eseri hakkında bazı kısa bilgiler mevcuttur.

Keydânî'nin *Fıkhü'l-Keydânî* adlı eseri özellikle Orta Asya'da meşhur olmuş, medreselerin eğitim programlarında ders kitabı olarak yer almış ve okutulmuştur. Namaza ait meseleleri maddeler halinde genel hatlarıyla ele alan bu eser *Fıkhü'l-Keydânî*, *Bustânu's-sâlât*, *el-Mukaddîmetu's-sâlât*, *Metâlibu'l-musallî* ve *el-Meşrû'ât* gibi değişik isimlerle adlandırılmıştır.¹⁵ Muhammed Sultan el-Ma'sûmî el-Hucendî kendi hayatıyla ilgili anılarında Keydânî'nin bu eserinden bahsetmektedir.¹⁶

Muhammed b. Ebû Ahmed, Ebû Ahmedizâde, İsmail Müfid el-İstanbulî gibi birçok Türk müellif tarafından *Tercüme-i Fıkh-ı Keydânî*¹⁷ vb isimlerle Türkçeye kazandırılan *Fıkhü'l-Keydânî*'nin Türkiye kütüphanelerinde iki yüze yakın metin ve şerhi kayıtlıdır. Bu husus eserin Osmanlı-Türk tarihinde de ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde başta Özbekistan olmak üzere Orta Asya ülkelerinde de eserin kayıtlı olan yüzlerce nüshasına rastlamak mümkündür. Eser üzerine yapılmış şerhleri örnek vermek gerekirse *Şerhu'l-Mukaddîmeti's-salât*,¹⁸ *Şerhu'l-Mukaddîmeti's-salât li'l-Keydânî*,¹⁹ *Câmiu'l-mebânî li mesâîli Fıkhî'l-Keydânî*,²⁰ *Şerhu Fıkhî'l-Keydânî*²¹ gibi çalışmalar bu iddayı doğrular mahiyettedir.

C. Kutbuddin İznîkî ve *el-Mukaddîme* İsimli Eseri

Osmanlı âlim ve fakihlerinden Kutbuddin İznîkî'nin doğum tarihi belli değildir. Fakat XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başında yaşadığı bilinmektedir. Bursa Kütüğü'nde ölüm tarihi 8 Zilkade 821/1418 olarak kaydedilmiştir.²²

14 Eser, kaynaklarda *Fıkhü'l-Keydânî* ismiyle tanınmasından dolayı çalışmada bu isim tercih edilmiştir.

15 Nasrullayev, Nimetullah, "Lütfullah en-Neseî'nin *Fıkhü'l-Keydânî* Eseri ve Onun İslam Fıkhındaki Yeri", Uluslararası Türk Dünyasının İslâmiyet'e Katkıları Sempozyumu (tebliğ), İstanbul 2009.

16 Karaman, Hayreddin, *İki Din Mazlumu*, İz Yay., İstanbul 2010, s. 61.

17 Keydânî, Lütfullah en-Neseî, *Fıkhü'l-Keydânî*, Süleymaniye Ktp., nr. 1045.

18 Keydânî, *age.*, Süleymaniye Ktp., nr. 900.

19 Keydânî, *age.*, Süleymaniye Ktp., Aşır Efendi, nr. 102.

20 Keydânî, *age.*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1167.

21 Keydânî, *age.*, Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, nr. 111.

22 Kepecioğlu, *age.*, III, 99.

Kutbuddinzâde diye tanınan oğlu Muhammed İznîkî'nin *İhticâcu Adem maâ Mûsâ aleyhimu's-selâm* adlı risalesindeki bir kaydından da²³ Niğde'de doğduğu, daha sonra buradan İznîkî'ye göç ettiği anlaşılmaktadır.²⁴ İznîkî, kitabındaki "İstikbâl-i kible" bahsinde, "kendi şehrim İznîk'te" diye kendisinin İznîkli olduğundan bahsetmektedir.²⁵

Kutbuddin Muhammed, Yıldırım Bayezid devri âlimlerindedir. Tahsilini memleketinde tamamlayan İznîkî, Hasan Paşa b. Alâeddin Esved (ö. 800/1397) ve Molla Fenârî (ö. 834/1431) gibi devrin âlimlerinden ders almış ve Eşrefoğlu Rûmî'nin sohbetlerinde bulunmuştur.²⁶

Kayıtlara göre İznîkî'nin iki oğlu vardır. Oğullarından Muhyiddin Mehmed, Molla Fenârî'nin en değerli öğrencilerinden olmuş; müftülük, kadılık ve müderislik yapmış, tasavvufa meraklı, pek çok eserin sahibi, ünlü bir zattır. Fukara-i sofiye libasıyla gezdiği kayıtlarda mevcuttur.²⁷ Diğer oğlu Bahaeddin Ömer, II. Murad zamanında fetva vermekle meşhur bir din bilginidir.²⁸

Osman Çetin, "Türk Edebiyatında ilk defa Türkçe ilm-i hal yazan Kutbuddin İznîkî'dir. *el-Mukaddime* adını verdiği bu kitabın başında sebep-i telifini açıklamıştır" derken, Mustafa Kara, "*el-Mukaddime*'nin iman, itikat, namaz, oruç, hac, zekât hakkında açıklamalar yapan tam bir ilmihal kitabı" diye nitelendirmektedir.²⁹ Osmanlı klasikleri arasında yer alan bu eser, İslâm dinini kaynağına uygun biçimde yaşamaya ışık tutmak amacıyla yazılmıştır.

Kutbuddin İznîkî'nin *el-Mukaddime* adlı eseri üzerinde tespit edebildiğimiz kadariyle dört müstakil çalışma yapılmış olup, bunların ikisi eserin Türk dili açısından tahlili line ve tespitine yöneliktir. *Mukaddime-i Kutbuddin İnceleme-Metin-Sözlük*,³⁰ *Kutbe'd-Dîn İznîkî Mukaddime*,³¹ **Kutbuddin İznîkî'nin "Mukaddime" Adlı Eserinin Tahkik Ve Tahlili**³² ve **Kutbuddin İznîkî'nin "Mukaddime"si ve Ömer Nasuhi Bilmen'in**

23 Kutbuddinzâde, Muhammed, *İhticâcu Adem maâ Mûsâ aleyhimu's-selâm*, Sül. Ktp., Lâleli, nr. 1593, vr. 55a.

24 Öngören, Reşat, "Kutbuddin İznîkî", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 485.

25 Kutbuddin İznîkî, *el-Mukaddime*, Sülemaniye Ktp., Hamidiye, nr. 550/1, vr. 11a.

26 Cici, Recep, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları*, Arasta Yay., Bursa 2001, s. 88.

27 Koyunlu Oğlu, A. Memduh Turğut, *Anadolu da Türkler*, Halkevi Neşriyatı, Bursa 1937, s. 203.

28 Süreyya, Mehmet, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkere-i Meşahir-i Osmaniyye*, IV, 404.

29 Kara, Mustafa, "XIV ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu Besleyen Türkçe Kitaplar", *İslam Araştırmalar Dergisi*, XII, sayı, II, 1999, s. 43.

30 Öksüz, Yusuf Ziya, *Mukaddime-i Kutbuddin İnceleme- Metin-Sözlük*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), Erzurum 1976.

31 Üstünova, Kerime, *Kutbe'd-Dîn İznîkî Mukaddime*, Uludağ Üniversitesi Yay., Bursa 2003.

32 Atawula, Alımujiang, *Kutbuddin İznîkî'nin "Mukaddime" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul 2007.

“Büyük İslam İlmihali”nin Mukayesesi.³³ Bunların dışında da Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları³⁴ adlı eserde müellif ve eseri ile ilgili geniş bilgi verilmiştir.

Kutbuddin Muhammed devrin âlimlerinden iyi bir tahsil görüp Arapça’yı bilmesine rağmen çeşitli dallara dair eserlerinin bazılarını Türkçe olarak kaleme alarak hem ilme hizmet etmiş, hem de milli dile katkıda bulunup Türkçe’nin konuşma dilinin yanı sıra yazım (ilim) dili haline de gelmesine öncülük etmiştir. Zira onun fıkha dair olan *el-Mukaddime* adlı eseri, Osmanlılar’da Türkçe olarak kaleme alınan ilk eserler arasında sayılabilir.

İzniki’nin fıkha dair diğer eserleri *Zâdul-meâd fi’l-furû’i ve’l-ahlâk*, *Mürşidül’mute’ehhilin* adlı kitaplarıdır. Diğer alanlardaki eserleri arasında *Tefsîrül-Kur’ân* (*Tefsîru Kutbuddin*), *Telfikât ve Risâle fi hakkı devrâni’s-sûfiyye* yer almaktadır.³⁵

II. ESERLERİN ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

A. *el-Vikâye*’nin Özellikleri

1. Şekil Özellikleri

Birçok fakihin belirttiği üzere *el-Vikâye*, bütün fûrû-ı fikh konularını muhtasar bir biçimde kapsamaktadır. Eser Arapça olup bazı bölümlerinde az sayıda Farsça kelimelere de rastlanmaktadır.³⁶ Hem muhtevası, hem de tasnifi tamamen *el-Hidâye*’ye göre düzenlenmiştir. Hacim olarak *el-Hidâye* ile kıyaslandığında *el-Hidâye*’nin dörtte biri kadar olduğunu söylemek mümkündür. *el-Vikâye* kısa ve öz olması nedeniyle fıkıh talebelerinin beraberinde taşıyabileceği bir el kitabı mahiyetindedir. Hanefilerce önemli kabul edilen bu eserin daha iyi tanıtılması için öncelikli olarak şekil özellikleri üzerinde durulacak özelliklerle kullanılan dil, üslup, cümle yapısı, fihristi gibi konular ele alınacaktır.

el-Hidâye’nin bütün meselelerini kapsayan *el-Vikâye* bazı başlıklarda kısaltmalar ve seçimler yapmış ve bazı konuları ilave etmiştir. *el-Hidâye*; 57 kitap (büyük başlık), 154 bap, 112 fasıl ve 7 mesâil-i şettâ (muhtelif meseleler) içermesine karşın *el-Vikâye*; 54 kitap, 105 bap, 24 fasıl ve 4 mesail-i şetta ihtiva etmektedir. Burhânüşşerîa *el-Hidâye*’de “Kitap” adı altındaki başlıklardan “Kitâbü’l-velâ” ve

33 Altun, Fatma Gül, *Kutbuddin İzniki’nin “Mukaddime”si ve Ömer Nasuhi Bilmen’in “Büyük İslam İlmihali”nin Mukayesesi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa 2013.

34 Cici, *age.*, s. 88.

35 Cici, *age.*, s. 89-94.

36 Geniş bilgi için bkz. Atan, *age.*, s. 55.

“Kitâbü'l-gasb'i” birer “fasl” adı altında, “Kitâbüş-şehâde” ile “Kitâbu'r-rucû' anîş-şahâde'yi” ise tek bir başlık halinde “Kitâbüş-şehâde ve'r-rucû' anhâ” ismi altında ele almıştır.³⁷ Bunlardan başka her iki eserin de baş tarafında müellifleri tarafından yazılan mukaddimeler yer almaktadır.³⁸

Zikredilen konu başlıklarından yani kitap, bap ve fasılların karşılaştırılmasından anlaşıldığına göre Burhânüşşeriâ *el-Hidâye*'deki birçok bap ve fasıl başlıklarına yer vermemektedir. Burhânüşşeriâ'nın *el-Vikâye*'sine almadığı konular fukaha tarafından ihtilafli meseleler ve yorumlar içermektedir. Nitekim eserin mukaddimesinde belirttiği gibi³⁹ *el-Vikâye* daha çok Burhânüşşeriâ'nın bizzat benimsediği, tercih ettiği *el-Hidâye*'nin sahih görüşlerinden oluşan muhtasar bir eserdir.

Burhânüşşeriâ'nın özellikle *el-Vikâye* için *el-Hidâye*'yi seçmesi, *el-Hidâye*'nin konuları ve meselelerinin işleniş şeklinin düzenli ve kabul edilir olmasından dolayıdır. Zira müellif kendi dönemindeki eserlerde fikhî meselelerin hem muhteva hem tertip bakımından yetersiz olduğunu belirttikten sonra, *el-Hidâye*'nin “Kadri Celîl, Azîmuş-şân, hasenatı tamam ve bereketi âm” bir kitap olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁰

Fıkhın önemli konularından birisi olan miras bahsi *el-Hidâye*'de ve de *el-Vikâye*'de müstakil bir başlık altında işlenmemekle birlikte her ikisinde de yeri geldikçe dağınık olsa da ele alınmıştır. Meselâ “Kitâbü'l-vasiyye, Kitâbü'l-kadâ, Kitâbü't-talak, Kitâbü's-sulh” gibi bölümlerinde mirasla ilgili hükümlere konu gereği değinildiği görülmektedir.

el-Vikâye'deki konuların sıralanış tertibi, diğer Hanefî muhtasarlari ile örneğin “*Muhtasaru'l-Kudûri*” ile karşılaştırıldığında bir takım farklılıklar göstermektedir. İçeriğin ve konu başlıklarının ise hemen hemen aynı oldukları, ancak *el-Kudûri*'de “Kitâbü'l-ferâiz” in müstakil başlık altında ele alındığı görülmektedir.⁴¹

el-Vikâye'nin dil ve üslup açısından kendisine has bazı metot ve özelliklerinin bulunduğu görülmektedir. Söz konusu özelliklerden en önemlisi *el-Hidâye*'de yer alan uzun meselelerin *el-Vikâye*'de hem içerik hem de kapsam bakımından *el-Hidâye*'yi tam olarak kapsayan kısa meselelere dönüştürülmüş olmasıdır.

el-Vikâye'nin birçok yerinde bir konuya başlarken önce meselenin mükellefiyetler, hak ve sorumluluklarla ilgili kısımlarına yer verilir. Daha sonra yasaklar, ke-

37 Atan, *age.*, s. 55.

38 Merginânî, Burhânuddîn Ebî'l-Hasan, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, (Thk. Ahmed Mahmûd eş-Şahâde), Dâru'l-farfür, Dimaşk 2006, I, 73; Burhânüşşeriâ, *age.*, Süleymaniye, Ktp., Fatih, nr. 1505, vr. 1b.

39 Burhânüşşeriâ, *age.*, Süleymaniye, Ktp., Fatih, nr. 1505, vr. 2a.

40 Burhânüşşeriâ, *age.*, vr. 2a-2b.

41 Kudûri, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed, *Muhtasaru'l-Kudûri*, (Thk. Muhammed b. Muhammed), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 245.

rahatler gibi sınıflamalar ve nehiyler zikredilir. Meselâ güneş tutulduğunda namazın nasıl ve kim tarafından kıldırılacağı önce belirtilmiş, daha sonra yapılmaması gerekenler sıralanmıştır.⁴² Yine yapılması gerekenlerin sıralandığı bir konu atıflarla anlatılırken, zikredilen meseleye ilişkin bazen olumsuz ara cümle mahiyetinde “والا فلا” edatları araya konmuş ve olumlu cümlelerin devamı atıflarla sürdürülmüştür.⁴³ Bazen konu başlığı meselenin ilk cümlesi niteliğinde kullanılır. Örnek vermek gerekirse “باب المسح علي الخفين جائز بالسنة” cümlesinde ilk üç kelime hem konu başlığı ve meselenin hükmüyle ilgili cevazı hem de meselenin ilk cümleleridir.⁴⁴

el-Vikâye'deki meseleler fıkhnın teklifi hüküm hiyerarşisine göre, yani farz, vacip, sünnet, mendup, mekruh ve harama göre tasnif edilmiştir. Meselâ “Bâbu Sıfati's-salât” bölümünde namazın rükünleri sıralanırken önce farz ve vacipleri, ardından sünnet ve mendupları zikredilmiştir.⁴⁵

Burhânüşşeria kelimelerin lügat anlamını zikretmez ama yer yer ıstılahların tarifini yapar. Tarif yapmadığı yerlerde konunun daha çok uygulanış şekli ve rükünlerini belirtir. Meselâ ortaklık bahsinde “Ortaklık, mülk ortaklığı ve akit ortaklığı olmak üzere iki kısımdır,”⁴⁶ havale bahsinde ise “Havale; havale eden, alacaklı ve havaleyi kabul edenin rızası neticesinde borçlanmakla sahih olur.”⁴⁷ diyerek konuya başlar. Konunun tarifini verdiği yerlerde, ilk cümleyi zamirle başlatır. Meselâ “Kitâbü'n-nikâh; o, zamiri icap ve kabulden oluşan akittir,”⁴⁸ bir başka örnekte, “Kitâbü'l-mudarabe; o, bir taraftan mal, diğer taraftan emek olmakla birlikte kâr üzerinde anlaşılan ortaklıktır”⁴⁹ der.

Burhânüşşeria kendisi için herhangi bir kelime, yani “قال” veya “قلت” veya “اعني” şeklinde özel bir kalıp kullanmaz. Gayri Müslimlerin ele alındığı konularda zikredilen “هنا” ismi işareti “Dârulislâm” anlamında, “دارهم” kelimeleri ise “Dârulharb” anlamında kullanılır.

Arapçadaki “س” harfinin baş tarafı olan bir işaret, herhangi bir meselenin başlangıcına delalet eder. “و في” den sonra bir isim cümlesi zikredilirse, bundan daha çok “و في قوله” cümlesi anlaşılır.⁵⁰

42 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 16a.

43 bkz. Gusülü gerektiren durumlar (Burhânüşşeria, *age.*, vr. 3a).

44 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 5a.

45 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 10a.

46 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 82a.

47 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 100b.

48 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 39a.

49 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 121.

50 Örneğin köleyi âzad etme konusunda efendisinin kölesi için söylediği “ve fi ente hurrun ba'de mevti bi elfin” cümlesinde “ve fi”den sonra gizli “kavlihi” kelimesi vardır (Burhânüşşeria, *age.*, vr. 63b). Geniş bilgi için bkz. Orazov, *age.*, s. 59-60.

2. Muhteva Özellikleri

Burhânüşşerîa *el-Vikâye*'nin dibacesinde söylediği gibi mezhebin muteber sayılan görüşlerini eserinde toplamıştır. Bu nedenle Hanefî mezhebinin üç imamına ait görüşlere ağırlıklı olarak yer vermiştir.

Eserin namaz konusuna baktığımızda, müellifin konuyla ilgili bütün hususlara temas ettiğini görüyoruz. Ancak kendisi, kuyuların hükmü ve gemide namaz kılmak gibi konulara değinmemiştir. Müellif bu eserini torunu ve onun yaşındaki gençlere yönelik yazdığı için yukarıda sayılan konuları niçin ele almadığı gayet açık olarak ortaya çıkmaktadır. Eserde bazı konulara has bap veya fasıl açmaksızın ona yakın başlık altında o konuyu ele almıştır.

Burhânüşşerîa eserinde namazın hükümlerini sıralarken ihtiyaç olduğunu düşündüğü konuları misâller vererek muhtasar biçimde açıklamış, önemli olarak görmediği konuları ise kısaca anlatıp geçmiştir.

el-Vikâye, *el-Hidâye*'nin tüm meselelerini kapsamasına rağmen, fikhî delillerinin zikredilmediğini ifade eden Burhânüşşerîa, *el-Vikâye*'nin sadece mezhep içi muteber görüşleri ve bazı "faydalı fetvaları" ihtiva eden bir kitap olduğunu belirtmiştir.⁵¹ Ancak bize göre müellifin bu sözlerinden *el-Vikâye*'de hiçbir fikhî delilin kullanılmamış olduğu anlamına gelmemektedir. Zira müellifin çok az da olsa delillerden bazısını açık veya üstü kapalı kullandığı görülmektedir. Örneğin; Burhânüşşerîa namazın vaciplerini sayarken *el-Hidâye*'ye muhalif olarak ilk oturuşun da vacip olduğunu Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilen hadise dayanarak söyler.⁵² Bunun yanı sıra Burhânüşşerîa kıraat faslında, kıraati dinlemenin sünnet olduğunu Araf süresinde geçen ayete ve Hz. Peygamber'in iki hadisine dayandırmıştır.⁵³ Benzer bir biçimde müellif namazın vaciplerini sayarken İbn Mes'ûd gibi teşehhüt yapar diyerek Sahabeyi işaret etmiştir.⁵⁴ Ayrıca cemaat faslında ayakta olanın oturana uyabileceğini söylerken, Hz. Peygamberin (s.a.v) fiiline dayanmıştır.⁵⁵

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere *el-Vikâye* meseleyi fikhî deliller çerçevesinde ele almıştır.

51 Burhânüşşerîa, *age.*, Süleymaniye, Ktp., Fatih, nr. 1505, vr. 2b.

52 Burhânüşşerîa, *age.*, nr. 10a.

53 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 11a.

54 Araf 7/204; Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 10b.

55 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 11b.

B. *Fıkhul-Keydânî*'nin Özellikleri

1. *Şekil Özellikleri*

Mukayese yaptığımız eserlerin içerisinde hem kısa hem sade olması bakımından ayrıcalığı olan *Fıkhul-Keydânî* sadece namazın dışındaki ve içindeki hükümleri saymaktadır. Namazın hükümlerine başlamadan önce müellif kısaca hükümlerin Allah (c.c.) katında ne kadar önemli olduğuna yani kulun farzları terk etmesi halinde veya sünnetleri terk etmesi halinde cezasının ne olacağına değinmiştir.⁵⁶ Dili sade Arapça olup anlaşılması kolaydır. Zira müellif fazla ayrıntıya girmeden Arapça'nın kısa ve özlü ifadelerini kullanarak anlaşılması kolay bir eser ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu çerçevede konuları anlatırken açıklama ihtiyacı duyduğu yerleri kısaca açıklamış ve kendi görüşlerini de belirtmiştir.

Eserin telif ediliş tertibi de aynı şekilde sade ve bütün hükümleri kapsamıştır. Müellif hükümleri sayarken namaz kılacak kimsenin yapması lazım olan şeylere öncelik verip, sonra yapmaması gerekenlerle devam ettirmiştir. Meselâ ilk önce farzları, vacipleri, sünnetleri, müstehabları, mubahları saydıktan sonra haram, mekruh ve fasit şeklinde devam ettirmiştir.

Keydânî, eserinde konuları Hanefî mezhebi bağlamında işlemiştir. Eserde Hanefî âlimleri veya kitapları doğrudan zikredilmese de belirtilen görüşlerin ve sergilenen tutumların Hanefî mezhebinin ana çerçevesine dayandığı görülmektedir. Nitekim Muhammed Sultan el-Masûmî el-Hucendî de (696/1297)⁵⁷ benzer görüşler serdetmiştir.

Bilindiği üzere *Fıkhul-Keydânî* sadece namazla ilgili olmasına rağmen yine de bütün namaz konularını ele almamakta ve namazın hükümlerini tek tek incelemektedir.

Keydânî, eserin girişinden sonra namazın içindeki ve dışındaki hükümlerini sekiz bapta ele almıştır. Bapları farz, vacip, sünnet, müstehab, mubah, haram, mekruh ve müfsit olarak belirleyip maddeler halinde saymaktadır.⁵⁸ *Fıkhul-Keydânî*'nin dil ve üslup açısından kendine has bazı metot ve özelliklerinin bulunduğu görülmektedir. Söz konusu özelliklerden en önemlisi konuyu kısa ve net anlatmasıdır. Metinde mürekkep ve uzun cümlelerin olmamasına özen gösterilmiştir. Keydânî eserinde sünnetlerin “umum ve hususlarını” sayarken, önce umumları sayıp sonra hususları sıralamaktadır.

56 Keydânî, *Fıkhul-Keydânî*, Türkmenistan Milli El Yazmaları Ktp., nr. 400, vr. 3b-5a.

57 Karaman, *age.*, s. 61.

58 Keydânî, *age.*, vr. 3a.

Keydânî, beşinci bapta haramları sıraladıktan sonra; “وفي المحيط ذكرت المحرمات وفي المكروهات في *el-Muhît*⁵⁹ adlı eserde haramlar, mekruhlar (başlığı altın)da zikredilmiştir.” şeklinde bir ilavede bulunmaktadır.⁶⁰ Bundan sonra altıncı bap olan mekruhları sıralamaktadır.

Fıkhü'l-Keydânî'de müellif, ilk önce namazın içerisinde yapılması gerekenleri sıralamış sonra da yapılmaması gerekenleri zikretmiştir. Meselâ müstahabları sayarken secdeye giderken dizlerini ellerinden önce, ellerini burnundan önce, burnunu alnından önce koymasının⁶¹ daha güzel olduğunu ifade eder, mekruhları sayarken ellerini dizlerinden önce koymanın, kalktığında da ellerini dizlerinden sonra kaldırmanın mekruh olduğunu söylemiştir.⁶² Yine *Fıkhü'l-Keydânî*'de kulun Allah'a ibadet etme konusunu ve namazın hükümlerini saymadan önce onların tarifleri ayrıntılı olarak beyan edilmiştir. Meselâ vacip ile ilgili olarak; “*Vacip zannî delil ile sabittir. Amel yönünden hükmü farzın hükmü gibidir; ancak itikat yönünden böyle değildir. Vacibi inkâr eden küfre girmiş olmaz.*”⁶³ şeklindeki bilgilere yer verilmiştir.

2. Muhteva Özellikleri

Keydânî diğer eserlerden farklı olarak eserinde sadece konuları sıralamış, geniş açıklamalara yer vermemiştir.

Lütfullah en-Neseî eserinin hiç bir yerinde açık olarak delil göstermemiştir. Ancak bu durum eserde fikhî delil olmadığını göstermez. Keydânî üstü kapalı olsa da konuları Hanefî mezhebine göre ele almıştır. Müellif Ebû Hanîfe, imam-eyn ve sonraki dönem Hanefî âlimlerinin görüşlerine isimlerini zikretmeden atıfta bulunmuştur.⁶⁴

Keydânî müstehabın hükmünü açıklarken, onun yerine getirilmesinin daha iyi olduğunu ifade ederek Hanefî âlimlerine atıfta bulunmuştur.⁶⁵ Yine o, namazın vaciplerini sayarken Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilen bir hadise dayanarak ilk oturuşun da vacip olduğunu söyler.⁶⁶

59 *el-Muhît*, biri Burhânu'l-İslâm Radiyuddîn Muhammed b. Muhammed es-Serahsî'ye, diğeri ise Burhânüddîn Mahmud b. Ahmed b. Abdulaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî'ye ait iki farklı eserdir. Araştırmamıza göre *Fıkhü'l-Keydânî*'de zikredilen *el-Muhît* adlı eser, Burhânüddîn Mahmud el-Buhârî'nin olmadığı tespit edilmiştir. Ancak Radiyuddîn es-Serahsî'nin *el-Muhîtu'r-Radevî* adlı eserine bakma ve karşılaştırma imkânı olmamıştır. *el-Muhît*'in müellifleri hakkında bilgi için bkz. Özel, *age.*, s. 51, 61.

60 Keydânî, *age.*, vr. 15b.

61 Keydânî, *age.*, vr. 12b.

62 Keydânî, *age.*, vr. 17a.

63 Keydânî, *age.*, vr. 4a.

64 Keydânî, *age.*, vr. 13b.

65 Keydânî, *age.*, vr. 4a.

66 Keydânî, *age.*, vr. 7b.

C. *el-Mukaddime*'nin Özellikleri

1. Şekil Özellikleri

İznikî eserinin mukaddimesinde söylediği gibi kitabı ergenlik yaşına yakın kız ve erkek çocuklar için telif ettiğini ifade eder. Eserine aldığı konularla ilgili Arapça ve Farsça pek çok eserin kaleme alındığını fakat avam için o eserleri anlamının zor olduğunu, zira okuyup öğrenmeleri halinde de çabucak unutulduğunu kaydeder. Bu sebeple eserini Türkçe yazdığını belirtir. Bu hedef doğrultusunda her bir konuyu açıklarken çokça misaller vermekten kaçınmamıştır. Eserin amacı ergenlik öncesinde, bu eserin okutulduğu gençlerin gönlüne ve inancına, dinin emrini tutmanın ve Müslümanlığa bağlanmanın gerekli olduğu düşüncesini yerleştirmek, ergenlik sonrasında da bu bilgileri hayata geçirmesini sağlamaktır.

İznikî eserinin telif nedenini *el-Mukaddime*'nin girişinde şöyle beyan etmiştir: “*Pes, bilgil kim bu zaifin maksûd-i bu farz-ı ayn olan amelleri bildürmekde idi, farz-ı kifaye ve sünnet ve müstehab olanları bildürmek degüldi, çün kim farz-ı aynun dahi kemali bunları işlemeg ile olur. Pes, bu Makaddime'de farz-ı kifaye ve sünnet ve müstehab ve edeb olanları ve ibadeti mekruh ve fasid ve nâkıs idenleri bildürdi dahi garib ve çok vakî olur meseleler dahi getürdi mübtedileri bu Mukaddime'yi okumağa yiltemeg için.*”⁶⁷

İznikî namaz konusunu ele alırken mukayese yaptığımız diğer eserlerden farklı olarak taharet konusunu namaz babında ele almış, suyun hükmü ve temizlik konularını zikretmiştir.⁶⁸ Bundan sonra kadınlara has olan özel günlerinin durumlarını ele almış ve guslün hangi durumlarda vacip olduğunu izah etmiştir. *el-Vikâye*'de olduğu gibi namaz kılan kimsenin yapabileceği hataları ve kıratte yapılabilecek mahreç hatalarını geniş bir şekilde misaller vererek anlatmıştır. Daha sonra namazın içindeki ve dışındaki hükümlerini açıklamıştır. Cuma, bayram, yolculuk, cenaze, şükür ve korku namazları beyan etmiştir. Son olarak namazda okunan duaları eserine eklemiştir.

Namaz babında Hanefî mezhebinin en muteber âlimlerinden ictibas yapmaktadır. Aynı şekilde konuyla ilgili telif edilen kitaplardan bolca yararlanmış- tır. Mezkûr konuda son dönem Hanefî âlimlerinin de görüşlerini kitabına almış- tır. Örneğin; bir kimsenin namaz kılarken bir yazıya bakarak anlaması halinde İmam Muhammed'e göre o kimsenin namazının fasit olduğunu söylerken, İbn Ebî Leylâ'nın da aynı görüşte olduğunu belirtir.⁶⁹

67 İznikî, *age.*, Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, nr. 136, vr. 6a-6b; Üstünova, *age.*, s. 139.

68 İznikî, *age.*, vr. 10b.

69 İznikî, *age.*, vr. 17b. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Altun, *age.*, Bursa 2013, s. 32-33.

el-Mukaddime, yazılış nedeni itibarıyla Müslümanların gündelik hayatı için gerekli olan bilgileri ihtiva etmiş ve halka yönelik kaleme alınmış olsa da fıkıh eserlerinde çoğunlukla karşılaştığımız ulema arasındaki görüş ayrılıklarına da yer vermektedir. Müellif, bundan sonra ahlâk konusuna da değinmiştir.

Eser beş baptan oluşmakta olup; birinci babında iman,⁷⁰ ikinci babında namaz,⁷¹ üçüncü babında zekât, öşür, fitre ve kurban,⁷² dördüncü babında oruç⁷³ ve beşinci babında hac ve umre gibi konular⁷⁴ tanınmış mütekelim ve fakihlerin görüşleriyle beraber kapsamlı bir şekilde beyan edilmektedir.

Eserde ibadetlere dair bir ilmihal kitabında bulunması gereken bütün konulara temas edilmiştir. Eserin yazılış amacının daha çok gençlere başlangıç dinî bilgileri vermek olduğu göz önüne alındığında, bunun gerekçesi de makul görülmektedir. Ne var ki, söz konusu meselelerin bir ilmihalde yer alması beklenirdi. Buna karşın ganimetin beşte birinin ve haracın taksimi gibi doğrudan ilmihal ile ilgili olmayan fıkıhın siyer dalına ilişkin konularının eserde yer alması dikkat çekicidir.

İznikî Arapçayı iyi bilmesine rağmen eserini Türkçe yazmıştır. Bu hususta kendisi gerekçe olarak kısaca şu açıklamayı yapmıştır: “*Bu zaif gördi kim bu farz-ı ayn olan ilimde kitablar düzmişler latif ve görklü amma kimi Arabî ve kimi Fariş her kişi anlar mütalaa idüp ma’nasın çıkarmaz ve eger okiyup öğrenürse dahi tizcek girü unudur ya sonre ma’nisin görklü eydimez pes diledi kim bu farz-ı ayn olan ilimde Türkçe bir Mukaddime düze taki mübtedilere anı okumak gekez ola.*”⁷⁵

İznikî’nin de dil ve üslup açısından kendine has özelliği olup Burhânüşşerîa ve Keydânî’den farklı olarak konuyu daha geniş anlatmıştır. Ele aldığı konuyu Hanefi fıkıhında muteber sayılan eserler ve ulemanın görüşlerinden almıştır. Müellif başta Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî olmak üzere diğer Hanefi âlimlerinin görüşlerine pek çok yerde yer vermiştir. Özellikle bunlardan el-Kerhî, et-Tahâvî, Kadîhân ve es-Serahsî zikredilebilir. Ayrıca sadece Hanefi mezhebi âlimleriyle yetinmeyip İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Süleyman Dâvud b. Ali gibi diğer mezhep imamlarının görüşlerini de yer yer kaydetmiştir.

İznikî bir konuyla ilgili görüşte ihtilaf varsa farklı görüşleri zikrettikten sonra kendi görüşünü de beyan etmiş, konuyu genelde maddeler halinde ve kapsamlı

70 İznikî, *age.*, vr. 3a-7b.

71 İznikî, *age.*, vr. 7b-22a.

72 İznikî, *age.*, vr. 22a-25b.

73 İznikî, *age.*, vr. 25b-27a.

74 İznikî, *age.*, vr. 27a-29b.

75 İznikî, *age.*, Süleymaniye Ktp., Çelebî Abdullah, nr. 136, vr. 6a-6b; Üstünova, *age.*, s. 139.

olarak işlemiştir. Eser diğer ilmihal eserlerinin aksine, daha çok meselelerin maneviyatını vurgulamaktadır. Bundan dolayıdır ki müellif, ilmi “zahirî ilim ve batinî ilim” diye ikiye ayırmıştır. Zahirî ilimler olarak İslâm’ın beş şartını saymaktadır. Batinî ilim olarak ise, İslâm’ın ahlak kısmını göstermektedir. Kişinin imanının sahil olması için bu ikisinin bir arada olmasının lazım olduğuna işaret etmiştir.⁷⁶ Eser bu iki temel üzerine kaleme alınmıştır.

İznikî konuyu anlatırken bazen uzunca açıklamalar yapmıştır. Meselâ namazda kıraat konusunu anlatırken Kur’ândan birçok hata yapılma ihtimali olan kelimeleri tespit edip her birini tek tek misaller vererek açıklamıştır.

el-Mukaddime’de beşinci bölümün ardından yeni bir bölüme başlanmış, fakat bu bölüm beşinci bölümün devamı gibi verilmiştir. Oysa bu bölümün, konu bakımından ayrı bir bölüm olması gerekmektedir. Beşinci bölümde hac ve umre hükümlerinden söz edilirken birden iyi ve kötü alışkanlıklar, huylar gibi, ahlak bölümünde yer alması gereken konulara girilmiştir.⁷⁷ İznikî, eserinin girişinde, bu bölümün birinci bap ve ikinci bap olmak üzere ikiye ayrılacağını belirtmiş, ama bu ayrımı göstermemiştir.

İznikî eserinde bütün bablarda, her baba giriş mahiyetinde hangi konuları ele alacağını belirtmektedir. Meselâ iman babında ilk başta meşhur Cibril hadisini zikreder, hatta onun da hem zahiri hem de batinî manalarını açıklar. Sonra müte-kellimlerin ve fukahanın görüşlerine yer verir.⁷⁸

2. Muhteva Özellikleri

İznikî eserinde her bir konuyu ilk önce sıralamış, sonra hepsini teker teker uzun uzadıya anlatmıştır. Bazen konu ile doğrudan alakalı olmayan meselelere de geniş bir şekilde yer vermiştir. Önemli gördüğü konuların üzerinde durmuş ve konuyu birçok örnek vererek açıklama yapmıştır. Namaz konusuyla ilgili anlatılabilecek konuları kendisinin de ifade ettiği gibi gençlere yönelik olması sebebiyle bazı uç konuları eserine almamış olan İznikî, ele aldığı konuları sadece zikretmekle kalmayıp misallerini de eklemiştir.

İznikî gusül faslını Kâşğarî, Sedituddin Muhammed b. Muhammed b. Ali’nin (ö.705/1305) *Munyetü’l-musalli ve Ğünyetü’l-mübtedî*, İftihâruddîn Tâhir b. Ahmed b. Abdurreşid el-Buhârî’nin (ö. 482-542/1090-1147) *Hulâsatu’l-fetâvâ, el-*

76 İznikî, *age.*, vr. 28a-41a.

77 İznikî, *age.*, vr. 28a-41a.

78 İznikî, *age.*, vr. 3b.

Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'manî, Mahmud b. Ahmed b. Abdulaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî'nin (ö. 616/1219) ve *Mecmeu'n-nevâzil ve'l-havâdis ve'l-vâkiât* ve Ahmed b. Musa b. İsa el-Keşşî'nin (ö. 550/1155'den sonra) eserlerine dayanarak bilgi vermiştir.⁷⁹

İznikî namazın mekruhlarını sayarken bir rekâtda birden fazla sürenin okunmasıyla ilgili konuda kaynak göstermeden “Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şöyle rivayet olunmuş” diyerek hadis-i şerifi zikretmiştir. Aynı şekilde Ebû Hanîfe'nin de bir sözünü eklemiştir.⁸⁰

III. ESERLERİN ORTAK VE FARKLI ÖZELLİKLERİ

A. Ortak Özellikleri

Müellifler namazın şartlarını sayarken bazı ufak ayrıntılar haricinde hiçbir fark olmadan beyan etmişlerdir. Keydânî namaz hükümlerini hiç açıklama yapmadan sadece sıralamakla yetinmiştir. Ancak Burhânüşşerîa ve İznikî hükümleri sıralamakla yetinmeyip yeri geldikçe bazı açıklamalarda da bulunmuşlardır. Burada dikkati çeken nokta bazı konulara getirdikleri açıklamaların hiçbir farkı olmayıp aynı olmasıdır. Meselâ namazın şartlarında setr-i avret açıklanırken hemen hemen aynı ifadeleri kullanmışlardır.⁸¹

Burhânüşşerîa ve İznikî cemaat faslında, namaz nasıl kılınır, imam olacak kimsenin özellikleri neler olmalı, aynı fasılda imama uyan kimse hakkında geniş bilgi vermişler ve son olarak namazı fasit edebilecek durumları ele almışlardır.⁸²

Burhânüşşerîa “Cemaatle Kılınan Namaza Yetişmek” babında, bir kimse tek başına farza başladıktan sonra kılacağı namazı cemaatle kılmak için kamet getirildiğini duyması halinde kılmakta olduğu namazını bırakacağını belirtir. Aynı konulara İznikî de yeri geldikçe değinmiştir.⁸³

Burhânüşşerîa ve İznikî kaza namazlarını beyan ederken aynı noktalara değinmişler ve namazların kazalarının edasında tertibin önemine vurgu yapmışlardır.⁸⁴ Yine bu iki müellif sehiv secdesi konusunda da ortak noktalara değinmişler-

79 Özel, *age.*, s. 49-51, 56-61.

80 İznikî, *age.*, vr. 14a.

81 Burhânüşşerîa, *age.*, vr 12a; İznikî, *age.*, vr. 10a.

82 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 16a; İznikî, *age.*, vr. 16b.

83 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 17b; İznikî, *age.*, vr. 11b.

84 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 18a; İznikî, *age.*, vr. 18a.

dir. Nitekim namaz kılan kimsenin vacipleri terk veya geciktirmesi halinde sehiv secdesi yapmasının vacip olduğunu söylemişlerdir.⁸⁵

Burhânüşşeria hastanın namazı babında, hasta olan kimsenin ne şekilde namaz kılacağını açıklarken, (gözle) ima yaparak namaz kılamayacağını ve bunun İmam Züfer'e muhalif olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde İznikî de ima ile namaz kılma konusuna değinmiş, namaz kılacak kimsenin başını kaldırmaya gücü yetmiyorsa vasiyet edip, "benim şu kadar namazım kazaya kaldı" diye belirtmesi gerekeceğini söylemiştir.⁸⁶

Burhânüşşeria ve İznikî tilavet secdesi babında da aynı şeylere değinmişler ve bu konuyla ilgili bazı açıklamalarda bulunmuşlardır.⁸⁷

Burhânüşşeria seferi babında, bu konuyla ilgili genel bilgileri verdikten sonra bir kimsenin üç vatanının olduğundan bahseder; aslî vatani, ikamet ettiği vatani ve varacağı yer. Aynı şekilde İznikî de bu konuları misallerle ele almış ve bu konularda kölenin sahibine tabi olacağını da eklemiştir.⁸⁸

Burhânüşşeria ve Keydânî namazın farzlarını sadece sıralamakla yetinmişler, müellifler namazın vaciplerini sayarlarken nerdeyse aynı noktalara değinerek beyan etmişlerdir.⁸⁹ Keydânî ve İznikî namazın sünnetlerini sıralarken hemen hemen aynı noktalara değinmişlerdir.⁹⁰ Ancak bazı farklılıklar olup bunlar eserlerin farklı özellikleri başlığında ele alınacaktır. Her üç müellif de namazı bozan şeyleri sayarken küçük farklılıklar dışında ortak meselelerden söz etmişlerdir.⁹¹

Üç eserde namazda ortak olarak zikredilen mekruhlar şunlardır: Parmaklarını çıtlatmak, imam mihraptayken cemaatin onu görmemesi ve sarık üzerine secde etmek.⁹²

el-Vikâye ve Fıkhu'l-Keydânî'de Zikredilen Mekruhlar:

Boynu sağa ve sola çevirmek, gerinmek, secde etmek için küçük taşları silmek, secdede dirsekleri yere koymak, alnındaki toprağı silmek ve ayetleri saymak.⁹³

85 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 22b; İznikî, *age.*, vr. 15a.

86 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 24a; İznikî, *age.*, vr. 18b.

87 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 19b-20a; İznikî, *age.*, vr. 15a.

88 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 19b; İznikî, *age.*, vr. 18b.

89 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 13a; Keydânî, *age.*, vr. 7a.

90 Keydânî, *age.*, vr. 9b; İznikî, *age.*, vr. 12a.

91 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 14a; Keydânî, *age.*, vr. 23a; İznikî, *age.*, vr. 13a.

92 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 15a; Keydânî, *age.*, vr. 15b; İznikî, *age.*, vr. 13b.

93 Burhânüşşeria, *age.*, vr. 15a; Keydânî, *age.*, vr. 15b.

***Fıkhü'l-Keydânî* ve *el-Mukaddime*'de Zikredilen Mekruhlar:**

Elbisesini çekmek, secdeye giderken ilk önce ellerini yere koymak, sûreleri sırayla okumamak, iki sûreyi cem edip ortasında sûre bırakmak, iki rekâta aynı sûreyi tekrarlamak ve arasında bir sûre olduğu halde bir ayetten diğer bir ayete geçmek.⁹⁴

***el-Vikâye* ve *el-Mukaddime*'de Zikredilen Mekruhlar:**

Namaz esnasında saçını örmek ve çözmek, elini beline koymak, önünde, yanlarında ve üzerinde ya da elbisede veya döşekte bir canlının resmi olması, başı açıkken namaz kılmak, rahatlamak için çalışırken ve uyurken giydiği elbiseyle namaz kılmak, oturup konuşan birinin arkasında namaz kılmak, camideki imama uyan hanımlar hariç dışarıda hanımların tek erkek imama uyması, akşam namazından önce nafile namazı kılmak ve gündüzün nafile namazları bir selâmla dört rekâttan fazla kılmak.⁹⁵

B. Farklı Özellikleri

Bu başlık altında genel girişin ardından söz konusu eserler temel alınarak namazın şartları, farzları, vacipleri, sünnetleri, müstehabları, mekruhları, mubahları ve namazı bozanlar konusundaki farklılıklar ortaya konulacaktır.

Burhânüşşerîa *el-Vikâye* adlı eserinde, *Fıkhü'l-Keydânî* ve *el-Mukaddime*'den farklı olarak namaz konusuna namazın vakitleriyle başlamıştır. Ezan babını muhtasar biçimde beyan etmiş, namaz konuları anlatırken ara ara delillere de yer vermiştir.⁹⁶

Keydânî ise eserinde sadece namazın dışındaki ve içindeki hükümleri beyan etmesi hasebiyle ilk olarak hükümleri belirtmiş ve onların derecelerini açıklamıştır.⁹⁷

İznikî, *el-Mukaddime*'de namaz bahsinde temizlik, teyemmüm, kadın halleri, gusül, abdestin farzları, sünnetleri ve müstahabları, mestin ve suyun hükmü gibi konuları ele almış ve Hanefî mezhebinde muteber âlimlerin görüşleriyle beraber bilgi vermiştir.

Burhânüşşerîa cemaat faslında, cemaat ile namaz kılmanın sünnet-i müekkede olduğunu söylerken, İznikî bunun farz-ı kifaye olduğunu belirttiikten sonra

94 Keydânî, *age.*, vr. 15b; İznikî, *age.*, vr. 14a.

95 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 15a; İznikî, *age.*, vr. 15b.

96 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 8a-8b.

97 Keydânî, *age.*, vr. 3b-5a.

et-Tahâvî, el-Kerhî, Davud b. İsfehânî gibi âlimlerin onu farz-ı ayın olarak kabul ettiğini de eklemiştir.⁹⁸

a. Namazın Şartlarındaki Farklılıklar

Müellifler namazın şartlarını sayarlarken Burhânüşşerîa'nın namaz vaktini namazın şartı olarak saymadığı göze çarpmaktadır. Fakat müellif *Kitâbu's-salât* konusunun başında ayrıntılı olarak bu konuyu ele aldığı için burada tekrarlama ihtiyacını duymamış olabilir. Aynı şekilde İznikî de eserinde *Kitâbu's-salât* konusunun başında temizlikten bahsettiği için namazın şartlarını sayarken hadesten taharet şartını belirtmemiştir.⁹⁹

Keydânî eserinde sadece namazın şartlarını saymakla yetinirken, diğer müellifler hem şartları saymışlar hem de her bir şartın üzerinde durarak gerekli yerlerde açıklamada bulunmuşlardır. İznikî kiblenin yönü konusunu açıklarken bazı teknik yöntemlere de yer vermiş ve kendi memleketi olan İznik'de kiblenin nasıl bulunacağını belirtmiştir.¹⁰⁰

b. Namazın Farzlarındaki Farklılıklar

Müellifler namazın farzlarını sayarlarken Keydânî farzların içerisine tertibi de eklemiştir.¹⁰¹ Burhânüşşerîa ve Keydânî namazın şartlarını sadece saymış, İznikî ise âdeti üzere hepsini birer birer açıklamıştır.¹⁰²

İznikî iftitah tekbirini açıklarken “اَكْبِرُ اللهُ” demenin en iyi olduğunu söyledikten sonra “اللهُ أَكْبَرُ”, “اللهُ رَحْمَنٌ” ve buna benzer farklı lafızların kullanılmasında bir sakınca olmadığını kaydetmiştir.¹⁰³ Aynı açıklamayı Burhânüşşerîa namazın içindeki vacipleri sıralarken zikretmiş, ayrıca Ebû Hanîfe'ye dayanarak “اللهُ أَكْبَرُ” lafzının yerine Farsça bir lafız kullanılabileceğini de eklemiştir.¹⁰⁴

c. Namazın Vaciplerindeki Farklılıklar

Eserler arasında namazın vacipleri konusunda göze çarpan farklılıklar olma-

98 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 13b; İznikî, *age.*, vr. 16b.

99 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 9a-9b; İznikî, *age.*, vr. 10b.

100 İznikî, *age.*, vr. 11a.

101 Keydânî, *age.*, vr. 7a.

102 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 9a-9b; Keydânî, *age.*, vr. 3a; İznikî, *age.*, vr. 10b.

103 İznikî, *age.*, vr. 11b.

104 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 10a.

makla beraber *Fıkhü'l-Keydânî*'de konuların umum ve husus olarak ele alınması hasebiyle, hem imam hem de muktedî (namazda imama uyan kimse) için diğer eserlerden farklı olarak azda olsa ilave bilgiler verilmiştir.¹⁰⁵

Keydânî eserini fazla uzatmamak için cenaze, cuma ve bayram namazları için müstakil bir başlık açmadan yeri geldikçe onların hükümlerinden de bahsetmiştir.

d. Namazın Sünnetlerindeki Farklılıklar

Namazın sünnetlerine gelince *Fıkhü'l-Keydânî*'nin umum ve husus ayrımı yine fark edilmektedir. Bunun haricinde *el-Mukaddime* ile birlikte tespit edilen sünnetler neredeyse aynıdır.¹⁰⁶ Ancak *Fıkhü'l-Keydânî*'de olup *el-Mukaddime*'de olmayan üç tane sünnet göze çarpmaktadır. Şöyle ki: “Kişinin namazdan çıkarken sağına ve soluna selam vermesi, imamın tekbiriyle beraber muktedinin de tekbir getirmesi ve (Euzü Besmeleyi) hafi olarak çekmesi.”¹⁰⁷

el-Mukaddime'de olup *Fıkhü'l-Keydânî*'de yer verilmeyen sünnetlerden biri namazın içerisindeki tekbirleri cemaat halinde de olsa söylemektir. *Fıkhü'l-Keydânî*'de son oturuşta teşehhütten sonra namaz kılan kimsenin kendisi ve müminler için dua eder denilirken, *el-Mukaddime*'de Hz. Peygamber'den rivayet olunmuş dualardan okumak fakat okuduğu dua “ettehiyyatü” den uzun olmayacak şeklinde bir sınırlandırma getirilmiştir. Aynı şekilde *el-Vikâye*'de bu konuda namaz kılan kimsenin Allah'tan isteyebileceği şeyleri duada ifade edebileceği belirtilmiştir.

Burhânüşşerîa diğer müelliflerden farklı olarak “Kıraat ve Cemaat” fasıllarını açmış olup bu konular dâhilindeki hükümleri sıralamıştır. *el-Vikâye*'nin mukayese yaptığımız diğer eserlerden farkı, söz konusu eserde namazın içerisindeki hükümlerin sırasına göre değil, namaz kılınıp sırasına göre fasıllar halinde beyan edilmiş olmasıdır. Bundan dolayıdır ki, fasıllarda tespit ettiğimiz hükümler ve açıklamaların benzerleri diğer eserlerde farklı baplarda ve fasıllarda zikredilmiştir.

e. Namazın Müstehablarındaki Farklılıklar

Fıkhü'l-Keydânî'de müstehab konusu *el-Mukaddime*'ye nazaran geniş ele alınmıştır. Aynı şekilde Keydânî umum ve husus ayrımını burada da sürdürmüştür.¹⁰⁸

105 Keydânî, *age.*, vr. 8a.

106 Keydânî, *age.*, vr. 9b; İznîkî, *age.*, vr. 12a.

107 Keydânî, *age.*, vr. 11a.

108 Keydânî, *age.*, vr. 12a; İznîkî, *age.*, vr. 11b.

el-Vikâye'de "teşehhüt"te parmak kaldırmanın iyi olmadığı kaydedilirken, *Fıkhul-Keydânî*'de bu haram olarak belirtilmiştir.¹⁰⁹ *el-Mukaddime*'de ise *el-Vikâye*'de iyi olmadığı kaydının olduğu belirtilmekle beraber müstehablar içerisinde sıralanmıştır.¹¹⁰ Hucendî (ö. 1297/1880) hayatını anlatırken zamanının Mâverâunnehir âlimlerini eleştirmiş ve yukarıda belirttiğimiz farklılıklara değinerek şöyle demiştir:

"Müslüman, Hanefî mezhebinde olan kimsedir, diğer mezheplerde olanlar hataya düşmüş, hak olandan uzaklaşmıştır. Bu inanç ve kanaatin sonucu olarak da namazda, teşehhüd okurken işaret parmağı ile işaret etmeye haram diyorduk; çünkü Keydânî'nin fıkıh kitabında, Hadisçiler gibi, tahiyat okurken parmak ile işarette bulunmak haramlar arasındadır, diye yazıyordu. Buralarda meşhur olan Mes'ûdî'nin kitabında da bu konu şöyle idi: İşaret parmağıyla işarette bulunmak öncekiler zamanında sünnet idi, bunu Şiiler ve Rafizîler uyguladılar, bu sebeple Ehl-i sünnetin sonradan gelenleri bunu terk ettiler, dolayısıyla uygulamadan kalktı (mensuh oldu). Bazı kitaplarda da fetvanın bu açıklamaya göre verileceği yazdığından biz işareti yasaklıyorduk. Bunun sonucu olarak Hanefî olmayanın Müslüman da olmadığını, Hanefî mezhebinden başkasıyla amel etmenin caiz olmadığını zannediyorduk. Çünkü zamanında Buhara müftüsü olan Allâme Şemsüddîn Muhammed Kuhistânî, *el-Vikâye muhtasarına* yazdığı şerhinde şöyle diyordu:

Mezhebde kabul gören kurala göre Ebû Hanîfe'den başka sahâbe veya tâbiünden hiçbiri taklit edilmez. Muhammed Pârsânın *el-Fusûlü's-sitte* isimli kitabında kaydettiğine göre Hz. İsa indiği zaman Ebû Hanîfe'nin mezhebine göre hükmedecek."¹¹¹

Burhânüşşerîa yukarıda da söylediğimiz gibi eserinde namazın hükümlerinin sırasına göre değil de, rükünlerinin sırasını takip etmiştir. Bundan dolayı müstehabları saymanın yerine namazda abdestin bozulması ve teşehütten sonra namazı bozan şeyler bağlamındaki konuları ele almıştır.

f. Namazı Bozan Şeylerdeki Farklılıklar

Eserler namazı bozan şeylerden bahsederken hemen hemen aynı şeyleri zikretmişlerdir. Ancak *el-Mukaddime*'de beyan edilen kıraat da imamin takılmasıyla ilgili konu *el-Vikâye*'de zikredilmemiştir.¹¹² *Fıkhul-Keydânî*'de namazda gülmek

109 Keydânî, *age.*, vr. 15a.

110 İzniki, *age.*, vr. 12b.

111 Karaman, *age.*, s. 62.

112 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 15a; İzniki, *age.*, vr. 13b.

ve sebepsiz olarak bir farzı terk etmek sıralanmıştır.¹¹³ *el-Vikâye* ilk önce namazı bozanları, sonra da namazı bozmayanları saymıştır. *el-Mukaddime*'de namazı bozanları kaydetmekle beraber yeri geldikçe bozmayanlardan da bahsetmiştir. *Fıkhü'l-Keydânî* ise sadece namazı bozan şeyleri saymakla yetinmiş ayrıca, *Fıkhü'l-Keydânî*'nin diğer bir farkı namazın içerisindeki haramları zikretmesidir.¹¹⁴

el-Vikâye namazın içerisindeki vacipleri sayarken bismelenin ve Fatihâdan sonra "Âmîn" ifadesinin cehri söylenmemesinin gerekli olduğunu söylerken, *Fıkhü'l-Keydânî* bunun cehri söylenmesinin haram olduğuna temas eder.¹¹⁵ *el-Mukaddime*'de ise sünnet olarak sayılmıştır.¹¹⁶

Fıkhü'l-Keydânî namazda ayaklarını dik tutarak üzerine oturmanın ve namaz kılariken yukarıya bakmanın haram olduğunu söylerken, *el-Vikâye* ve *el-Mukaddime*'de bu fiillerin mekruh olduğu belirtilmiştir.¹¹⁷

Fıkhü'l-Keydânî'de imamın namazı uzatmasının mekruh olduğu kaydedilirken,¹¹⁸ *el-Mukaddime*'de cemaate zor gelecek şekilde uzatmasının haram ve küfür olduğunun söylendiği ifade edilmiştir.¹¹⁹

g. Namazın Mekruhlarındaki Farklılıklar

Burhânüşşerîa namazı bozan şeylerle namazın mekruhlarını aynı bapta zikrederken, Keydânî ve İznikî namazın mekruhlarını müstakil bapta ele almışlardır.¹²⁰ Ayrıca İznikî bu bapta sadece kıratta mekruh ve fasit olan şeyleri beyan etmiştir.¹²¹ Müellifler bu konuyu uzunca ele almışlardır. Burada farklılıklarının çok olması hasebiyle bu konu eserlerin ortak özellikleri başlığı altında, "ortak olarak saydıkları mekruhlar" kısmında açıklanmıştır.

h. Namazın Mubahlarındaki Farklılıklar

Fıkhü'l-Keydânî haricinde diğer eserlerin hiç birisi namazın mubahlarını bap veya fasıl olarak ele almamışlardır.¹²² *el-Vikâye*'de mekruh olarak zikredilen na-

113 Keydânî, *age.*, vr. 23a.

114 Keydânî, *age.*, vr. 14a.

115 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 10a; Keydânî, *age.*, vr. 14a.

116 İznikî, *age.*, vr. 12a.

117 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 16a; Keydânî, *age.*, vr. 14a; İznikî, *age.*, vr. 13a.

118 Keydânî, *age.*, vr. 22a.

119 İznikî, *age.*, vr. 16b.

120 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 15a; Keydânî, *age.*, vr. 15b; İznikî, *age.*, vr. 14a.

121 İznikî, *age.*, vr. 14b.

122 Keydânî, *age.*, vr. 21b.

mazda yılan veya akrep öldürme,¹²³ *Fıkhul-Keydâni*'de mubah olarak geçmektedir. Aynı şekilde *el-Mukaddime*'de mekruh olarak sayılan, bir sûrenin sonu ilk rekâtta diğer bir sûrenin ahirini ikinci rekâtta okumak ve nafîle namazlarda bir sûreyi tekrarlamak,¹²⁴ *Fıkhul-Keydâni*'de mubah olarak belirtilmektedir.

Burhânüşşeriâ vitir ve nafîle namazlardan ayrıntılı olarak bahsederken, İznikî vitir ve nafîle namazlar için başlık açmayıp yeri geldikçe kısaca değinmiştir. Bunun yerine müellif cami hükmünü ve namaz kılan kimselere aşikâr olması için bazı meselelere değinmiştir.¹²⁵ Daha sonra Burhânüşşeriâ güneş ve ay tutulması halinde kılınacak olan namazlardan söz açarak kısaca anlatırken İznikî bu konuyu eserine hiç almamıştır.¹²⁶

Burhânüşşeriâ cuma ve bayram namazları için ayrı baplar açarken İznikî bu iki namazı aynı bapta ele almış ve bayram namazından kısaca bahsederek cuma namazı için aranan şartların bayram namazları için de geçerli olduğunu söylemekle yetinmiştir.¹²⁷ Müellifler Cuma namazı için vacip olanları sayarlarken; Burhânüşşeriâ namazı kılacak olan kimsenin hür, akıl sahibi ve buluğa ermiş olacağını şart koşmuş, İznikî bunları şart koşmamış fakat hutbe okumanın vacip olduğunu eklemiştir. Burhânüşşeriâ, cuma namazı kendisine vacip olmayan bir kimsenin öğle namazının farzını eda edeceğini söylerken, İznikî böyle durumda kıldığı Cuma namazının öğle namazı yerine geçeceğini söylemiştir. Cuma namazının şehirde ve cemaatle kılınmasının şart olduğunu söylemişler ve bu konuyla ilgili farklı misaller vererek beyan etmişlerdir. Burhânüşşeriâ cuma namazı vaktinde cemaat ile öğle namazının kılınmasının mekruh olduğunu belirtmiştir. Yine Burhânüşşeriâ bayram namazını da geniş olarak ele almış ve namazın hangi vaktite kılınacağını ve nasıl kılınacağı konusunu açıklamıştır.¹²⁸

Burhânüşşeriâ korku namazı için müstakil bir bap açarak muhtasar bir biçimde anlatırken, İznikî bu konuya da değinmemiştir.¹²⁹

Burhânüşşeriâ cenaze namazı ve şehit için ayrı baplar açarken, İznikî cenaze namazı babı dâhilinde şehit konusunu da işlemiştir. İznikî iki konuyu aynı bapta işlemesine rağmen her bir noktanın ayrıntılarını misaller vererek açıklamıştır. Son

123 Burhânüşşeriâ, *age.*, vr. 16a.

124 İznikî, *age.*, vr. 14a.

125 İznikî, *age.*, vr. 16b.

126 Burhânüşşeriâ, *age.*, vr. 17a.

127 Burhânüşşeriâ, *age.*, vr. 20a-20b; İznikî, *age.*, vr. 18a-18b.

128 Burhânüşşeriâ, *age.*, vr. 20a-20b; İznikî, *age.*, vr. 18a-18b.

129 Burhânüşşeriâ, *age.*, vr. 17a.

olarak namaz dualarını Türkçeleriyle birlikte eserine almıştır.¹³⁰ Burhânüşşerîa bu konularda fazla ayrıntıya girmeden muhtasar bir şekilde bilgi vermiştir. Yine diğer iki eserde yer almayan Kâbe'de farz ve nafilâ namazları kılmak konusunu kısaca ele almıştır.¹³¹

SONUÇ

Bu makalede Burhânüşşerîa, Lütfullah el-Keydânî ve Kutbuddin İznikî'nin hayatları üzerinde kısaca durulmuş ve kaleme almış oldukları eserlerden hareketle çalışmaların telif edilme nedenleri ve özellikle namaz örneğinde ortak ve farklı özellikleri tespit edilerek karşılaştırma yapılmıştır.

Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden adı geçen Hanefî fakihler aynı dönemde yaşamamış olmalarına karşın, eserlerinin üslup ve ortak özelliklerine bakıldığında kendi aralarında bir etkileşmenin olduğu söylenebilir. Nitekim "Eserlerin Ortak Özellikleri" başlığı altında söz konusu hususla alakalı tespitler yapılmıştır. Eserlerin konuları ele alış biçimine bakıldığında *el-Mukaddime*'nin *el-Vikâye*'den etkilendiği açıkça görülmektedir. *Fıkhü'l-Keydânî* her ne kadar kendine has bir metotla telif edilmiş olsa da bazı ifadelerin *el-Vikâye*'dekilerle örtüştüğü görülmektedir. *Fıkhü'l-Keydânî* ile *el-Mukaddime*'nin de ortak ifadeleri bulunmaktadır. *el-Mukaddime*'nin sonradan kaleme alınması hasebiyle diğer eserlerden daha çok faydalandığı söylenebilir.

Müelliflerin eserlerini kaleme alma amaçları ve yaşadıkları dönemin hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak teliflerinde bazı yaklaşım ve tercih farklılıkları tespit edilmiştir. "Eserlerin Farklı Özellikleri" başlığı altında belirtildiği gibi, namazın ilk ve son oturusunda işaret parmağının kaldırılması konusunda zıt görüşlerin ortaya çıkmış olması dönemlerin hassasiyetinden kaynaklı bir durum olarak anlaşılmaktadır. Her bir eserin müellifi farklı olması hasebiyle konuların ele alınış ve işleniş biçimleri doğal olarak aynı değildir.

Kısacası, burada ele alınan eserlerin Hanefî fıkhî çizgisinde telif edilmeleri nedeniyle çalışmalarda yapılan tercihler başta Ebû Hanîfe olmak üzere Ebû Yusuf ve Muhammed gibi mezhep imamlarının ittifak ettiği görüşleri doğrultusundadır. İmamlar arasında ihtilaf edilen konularda ise çoğunlukla Ebû Hanîfe'nin görüşü, bazen imameynin bazen de sadece bunlardan birininki tercih edilmiştir. Ayrıca

130 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 21b-23a; İznikî, *age.*, vr. 19b-20a

131 Burhânüşşerîa, *age.*, vr. 23b.

belirtilmelidir ki, müelliflerin kendilerine özgü fikirleri sebebiyle azda olsa kimi meselede tercih edilmiş olan imamlar ve fakihler farklı olabilmektedir. Bazen de Hanefi mezhebi imamları ve âlimleriyle yetinmeyip azda olsa benimsedikleri görüşü destek sadesinde İbn Ebî Leylâ, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Dâvud b. Ali gibi diğer mezhep imamlarının görüşlerine de yer verilmiştir.